

ČÁST 7.

OBECNÉ PRINCIPY PŘEDSMULVNÍ ODPOVĚDNOSTI V ČESKÉM PRÁVU

Osnova: 7.1. Srovnání české právní úpravy se zahraničím – 7.2. Charakter předsmulvní odpovědnosti v českém právu – 7.3. Předsmulvní vztah jako mimosmulvní závazkový vztah – 7.4. Předsmulvní vztah jako smulvní nebo jiný závazkový vztah – 7.4. 1. Dvou a vícestranné právní úkony – 7.4.2. Jednostranný právní úkon – 7.4.3. Kvazikontrakty – 7.4.4. Předsmulvní vztah jako kvazikontrakt? – 7.5. Další právní skutečnosti – 7.5.1. Úřední konstitutivní rozhodnutí – 7.5.2. Obligationes ex variis causarum figuris – 7.5.3. § 415 OZ jako jiná skutečnost – 7.5.4. Předsmulvní odpovědnost jako následek porušení kvazikontraktu

Na rozdíl od německého a rakouského právního řádu, které byly zmíněny v předchozích kapitolách, je culpa in contrahendo v českém právním řádu stále poměrně neznámým pojmem, zatím jen obtížně pronikajícím do právního vědomí. Příčiny tohoto stavu lze hledat jak v historickém vývoji českého civilního práva, tak i ve stále poměrně nízké úrovni právního vědomí, zejména co se týče ochrany dobré víry, dobrých mravů a uplatňování principu *pacta sunt servanda*.

Navzdory tomu však díky společnému vývoji s rakouskou právní kulturou nelze myšlenku aplikace teorie předsmulvní odpovědnosti paušálně odmítnout. Jestliže na území Československa platil rakouský Obecný zákoník občanský (ABGB) až do roku 1950, pak jeho zásady musely ovlivnit chápání civilního práva i zde. Proto i přes přijetí socialistických kodexů, z nichž zejména občanský zákoník z roku 1964 dosáhl poměrně značného rozsahu právního nihilismu, nelze tvrdit, že ochrana dobré víry je pro české civilní právo pojmem neznámým.

Tomuto závěru svědčí i připravovaný civilní kodex, který explicitně s odpovědností osob v rámci předsmulvní odpovědnosti počítá. Nejde tedy jen o jakousi inkorporaci nového právního termínu či institutu do českého prá-

va, ale o znovuobjevení principu, který je v Rakousku či Německu uplatňován přes více než sto let a jehož vliv byl natolik silný, že v rámci reformy závazkového práva našel svoje místo přímo v německém BGB.

Na tomto místě je třeba poukázat na názor J. Sedláčka³³⁰ zmiňovaný již v části o rakouském právu, který již v roce 1936 kvalifikoval § 869 ABGB jako ustanovení upravující culpa in contrahendo. Podle Sedláčka se v daném případě jedná o civilní delikt, na jehož základě vzniká škůdci povinnost k náhradě škody. Protože však institut culpa in contrahendo nebyl v tehdejší rakouském a českém právu ještě tolik propracován, není zřejmé, jak přesně měl být tento konkrétní případ chápán. Je to však důležitá ukázka toho, že tento pojem byl na našem území přítomen již dříve.

Důležitým bodem při uvažování o aplikaci principů obsažených v institutu culpa in contrahendo je také pohled a inspirace anglosaským institutem estoppel, ať už budeme brát v potaz doktrínu *promissory* a *equitable estoppel* v americké teorii či *representation by fact* a *promissory estoppel* v Anglii. Ačkoliv totiž vychází uvedené právní řády ze zcela odlišných podmínek, a ani zde v počátku nebyla vůle měnit chápání základních pravidel, např. návrhu jako nezávazného právního úkonu až do okamžiku jeho přijetí druhou stranou, v praxi se nejistota, kterou daný stav vyvolával, ukázala jako nepřijatelná. Proto byla vytvořena doktrína *promissory estoppel*, aby v situaci, kdy strana z určitých důvodů spoléhá na slib druhé strany a jedná se o situaci *reliance*, mohlo dojít k úpravě vzájemných práv a povinností.

7.1. Srovnání české právní úpravy se zahraničím

Stejně jako v českém civilním právu je tomu i v právu rakouském, které též neobsahuje žádné výslovné ustanovení, a přesto je existence institutu předsmulvní odpovědnosti nepochybně přijímána a judikována. Pokud budeme uvažovat o anglosaské doktríně estoppel jako o srovnatelném institutu, pak i v USA či Anglii, kde rozhodně institut podobný culpa in contrahendo není legislativně zakotven, došlo též k dovození povinností k určitému chování v předsmulvním stadiu. Jedná se přitom o zákaz nepravdivých prohlášení či porušení slibu.

Lze shrnout, že v zemích, kde institut culpa in contrahendo není výslovně upraven, je odpovědnost za jednání v předsmulvním stadiu založena na porušení určitých pravidel chování. Obecně vzato tato pravidla chování mohou vyplývat pouze z právních norem práva a pak lze odpovědnost v předsmulvním stadiu chápat jako odpovědnost ryze mimosmulvní. Druhou možností je připustit vytvoření určitého kvazikontraktního či kontraktního vztahu, přičemž porušení práv a povinností z něj vyvolává sekundární následek v podobě odpovědnosti.

³³⁰ ROUČEK / SEDLÁČEK, *Komentář*, sv. V., s. 666.

Jak bylo uvedeno ve shrnutí předchozích částí, je v německy mluvící oblasti založena existence institutu culpa in contrahendo na těchto základních principech: (a) principu loajality a důvěry, (b) principu dobrých mravů a (c) zákazu působit škodu jako obecné povinnosti *neminem laedere*. Společným jmenovatelem těchto zásad je ale princip důvěry *largo sensu*, tedy vztahu, který se mezi stranami vyvinul na základě jednání, kontaktů a sdělování informací, tedy vztahu podobného smluvním závazkům. Podobné zásady nalézt i v anglosaském právu lze, a to ve zmiňované doktríně estoppel, a konečně i v návrhu CFR na evropské úrovni.

Německé právo přímo definuje takový vztah jako zákonný závazkový vztah a staví ho na roveň smluvnímu závazku. Rakouské civilní právo sice tuto úpravu nemá výslovně stanovenou, obecně je však přiznávána právě tato kvalita. V anglosaském právu je doktrína estoppel dělena mezi deliktivní a smluvní právo a v některých odůvodněných případech soud přiznal vztahu založenému na předsmulvních vztazích charakter smlouvy, v jiných rozšířil pole deliktivního práva.

7.2. Charakter předsmulvní odpovědnosti v českém právu

Základní otázkou tedy zůstává, jak lze chápat předsmulvní odpovědnost v českém právu. V tomto směru lze samozřejmě vycházet z dělení na smluvní a mimosmluvní závazky a pokusit se o identifikaci předsmulvní odpovědnosti v rámci jedné z těchto skupin anebo se pokusit o kvalifikaci předsmulvní odpovědnosti jako určité mezikategorie, tj. zvláštního závazkového vztahu.

Jak už totiž bylo vícekrát zmíněno, princip culpa in contrahendo představuje ve většině právních řádů nepsaný institut, o jehož existenci však málokdo pochybuje a který odráží moderní chápání principu dobré víry, dodržování dobrých mravů a principu nepoškozovat obecně. Pokud chceme analyzovat samotnou podstatu tohoto institutu, je to princip dobré víry (*Treu und Glauben, good faith and fair dealing*) v širokém slova smyslu, tedy kromě obecného principu nepůsobit škodu také princip ohleduplnosti, loajality, dobrých mravů a dobré víry (důvěry) v úzkém slova smyslu. Tento vztah ale nevzniká jen na základě obecných právních principů a není řízen jen zásadou nepůsobit škodu vyplývající z obecných právních norem, nýbrž má zcela nepochybně základ v jednání nebo jiných kontaktech, které obě strany společně vedou.

Základem je tedy vztah vytvořený na základě vzájemných kontaktů mezi účastníky právních vztahů. Podle ustanovení § 488 OZ je závazkovým právním vztahem takový právní vztah, ze kterého věřiteli vzniká právo na plnění (pohledávka) od dlužníka a dlužníkovi vzniká povinnost splnit závazek. Podle § 489 OZ závazky vznikají z právních úkonů, zejména ze smluv, jakož i ze způsobené škody, z bezdůvodného obohacení nebo z jiných skutečností

uvedených v zákoně. Civilněprávní teorie rozlišuje právní důvody vzniku závazkového právního stavu na (a) právní úkony a protiprávní úkony, (b) právo tvorná rozhodnutí státních orgánů a (c) jiné právní skutečnosti stanovené zákonem.³³¹

V případě předsmulvní odpovědnosti tedy bude třeba zvážit, zda tato odpovědnost nemůže vzniknout jako následek porušení vztahu vzniklého z právního či protiprávního úkonu, konstitutivního rozhodnutí státního orgánu či jiné právní skutečnosti.

Schopnost české úpravy reagovat na situace, které aktuálně vznikají v rámci institutu culpa in contrahendo bude posuzována s ohledem na dva typické případy:

- (1) Prodává-li *P* svůj dům a domluví si schůzku s *A*, aby ten si prohlédl nemovitost, ale ještě před prohlídkou prodá dům *B*, přičemž danou skutečnost nesdělí zájemci *A*, existuje kauzální nexus mezi zaviněným porušením povinností *P* a škodou ve výši nákladů, které zbytečně vynaložil *A*. V takovém případě se může jednat o cestovní náklady, které by při znalosti věci nevynaložil anebo o zkoumání vlastnictví nemovitosti apod.
- (2) Při prodeji *P* požádá svého souseda *C*, aby zájemce *A* provedl po domě, přičemž ho upozorní na konkrétní nebezpečí, na které je třeba upozornit i zájemce *A*. *C* však *A* na nebezpečí neupozorní a ten utrpí škodu.

7.3. Předsmulvní vztah jako mimosmluvní závazkový vztah

Uvažujeme-li o charakteru předsmulvní odpovědnosti, pak jedním ze zásadních zdrojů poznání a kvalifikace tohoto institutu je rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 1166/2004. Nejvyšší soud ČR v tomto rozhodnutí zcela kategoricky vynesl stanovisko odmítající smluvní charakter odpovědnosti z culpa in contrahendo a zabýval se požadovanou náhradou škody pouze v rozsahu mimosmluvní odpovědnosti. Soud v tomto rozhodnutí uvedl, že „jelikož povinnost, která by mohla eventuelně vyplývat z toho, že předpokládaná smlouva nebyla uzavřena, nemá smluvní povahu (nejde o porušení smluvní povinnosti), zabýval se soud otázkou, zda, vzhledem k absenci výslovné právní úpravy v tomto směru, odpovědnost za (neoprávněné, resp. bezdůvodné) ukončení jednání o uzavření smlouvy vůbec přichází v úvahu, a pokud ano, o které z ustanovení občanského či obchodního zákoníku lze vznik takové odpovědnosti opřít...“ V návaznosti na tento závěr soud posuzoval možnou aplikovatelnost ustanovení § 415 a § 42 OZ a § 268 a § 271

³³¹ KNAPPOVÁ, M. / ŠVESTKA J., a kol., *Občanské právo hmotné*, sv. 2, s. 55 (citace: KNAPPOVÁ, *Občanské právo*).

ObchZ, které považoval za klíčové. Vzhledem ke skutkovému stavu, ve kterém žalobce netvrdil možný úmysl žalovaného, bohužel soud ustanovení § 424 OZ nezmínil.

Tento svůj závěr Nejvyšší soud do současnosti zopakoval ještě v několika rozhodnutích, přičemž byla tato rozhodnutí přejata i dalšími senáty. Konkrétně se jedná o rozhodnutí sp. zn. 29 Odo 1335/2005 a 25 Cdo 127/2007³³².

Vyděme-li z evropskoprávního pojetí zmíněného v rozhodovací praxi ESD a nyní i zakotveného v nařízení Řím II, pak přístup Nejvyššího soudu k institutu culpa in contrahendo, resp. odpovědnosti v předsmulvním stadiu sleduje tu samou linii, jakou zvolil evropský zákonodárce a ESD. Stejně jako ESD v případě výkladu Bruselské úmluvy totiž Nejvyšší soud vyšel z předpokladu, že předsmulvné odpovědnost musí být chápána jako mimosmluvní závazkový vztah, neboť v jejím rámci odpovědná osoba neodpovídá za porušení povinnosti smluvně převzaté. Odpovědnost v rámci předsmulvné odpovědnosti je tedy založena na porušení právními předpisy uložené povinnosti a nikoliv povinnosti smluvně převzaté již v předsmulvním stadiu. I přes kategorický závěr Nejvyššího soudu ohledně charakteru předsmulvného vztahu je vhodné podrobit analýze jednotlivá ustanovení zmíněná Nejvyšším soudem jako relevantní základ případné odpovědnosti. To samé platí i pro samotnou argumentaci soudu.

(a) Povinnost předcházet škodám (§ 415 OZ)

K otázce aplikace § 415 OZ v případě přerušeni vyjednávání o smlouvě a náhrady z tohoto kroku vzniklé škody se Nejvyšší soud "vyjádřil následovně: „Ustanovení § 415 OZ vyjadřuje obecnou prevenční povinnost, jež se vztahuje na všechny účastníky občanskoprávních vztahů. Jde o závaznou právní povinnost každého dodržovat nejen povinnosti uložené právními předpisy a povinnosti převzaté smluvně, ale – i bez konkrétně stanoveného pravidla chování – počínat si natolik obezřetně, aby jednáním či opomenutím nevznikla škoda jiným ani jemu samému. Povinnost vyslovená tímto ustanovením je pro každého z účastníků občanskoprávních vztahů závaznou právní povinností určitým způsobem se chovat a její nedodržení představuje

³³² Za obecně platný lze považovat právní názor, že odpovědnost za škodu vzniklou porušením předsmulvné povinnosti bezdůvodným ukončením jednání o uzavření smlouvy se posuzuje podle ustanovení § 415 a § 420 obč. zák. a že při respektování zásady smluvní volnosti a rovného postavení účastníků lze chování jednoho z potenciálních smluvních partnerů považovat za protiprávní ve smyslu ustanovení § 415 obč. zák. za předpokladu, že jednání o uzavření smlouvy dospělo do stádia, kdy jedna ze stran byla v důsledku chování druhé strany v dobré víře, že smlouva bude uzavřena a druhá strana ukončila jednání o uzavření smlouvy, aniž k tomu měla legitimní důvod. Porušení prevenční povinnosti má ovšem za následek vznik odpovědnosti za škodu podle § 420 obč. zák. jen tehdy, jsou-li současně splněny další zákonem stanovené podmínky, tj. existence škody, příčinná souvislost mezi škodou a porušením prevenční povinnosti a zavinění škůdce.

protiprávní jednání. Aplikace § 415 OZ přichází v úvahu jen tehdy, není-li konkrétní právní úprava, vztahující se na jednání, jehož protiprávnost se posuzuje. Vycházejí z výše uvedených zásad, Nejvyšší soud uzavírá, že není žádný důvod, pro který by se zákonná povinnost vyplývající z ustanovení § 415 OZ neměla vztahovat i na chování potenciálních smluvních partnerů při jednání o uzavření smlouvy.“

Jde-li o majetkovou újmu spočívající ve vynaložení nákladů v souvislosti s jednáním o uzavření smlouvy a přípravou návrhu smlouvy, Nejvyšší soud akcentuje, že potenciálním smluvním partnerům (zájemcům o uzavření smlouvy) zpravidla vznikají náklady, jejichž povaha a výše závisí na typu předpokládané smlouvy, s jejichž vynaložením musí počítat bez ohledu na to, zda zamýšlená smlouva bude nakonec uzavřena, či nikoli. „Vynaložení těchto „obvyklých“ provozních nákladů přitom za odškodnitelnou majetkovou újmu ve smyslu ustanovení § 420 OZ považovat nelze. Oproti tomu v případě vynaložení nákladů, které nelze považovat za (pro uzavření smlouvy konkrétního typu) běžné (obvyklé) a jejichž potřeba vyvstala v důsledku specifických požadavků druhé strany, nelze vyloučit možnost jejich posouzení jako škody podle výše odkazovaného ustanovení.“

S Nejvyšším soudem v tomto směru není možné příliš polemizovat. V případě § 415 OZ se dle konstantní judikatury a také právní vědy jedná o obecnou prevenční povinnost, kterou má povinnost zachovávat každý, bez ohledu na to, zda tato povinnost vyplývá pro něj ze smlouvy nebo z obecné právní povinnosti. Proto asi lze jen těžko pochybovat o tom, že by se toto ustanovení neuplatnilo v případě mimosmluvní odpovědnosti za škodu. V případě, že předpoklad existence protiprávního úkonu a vzniku škody bude naplněn, mezi takovým jednáním a vznikem škody (v podobě vynaložených nákladů) bude příčinná souvislost, a pokud škůdce neprokáže, že škodu nezavinil, bude mu dána i odpovědnost za škodu ve smyslu § 420 OZ.

Nejvyšší soud náhradu škody vzniklé z jednání v předsmulvním stadiu tedy v zásadě připouští, i když její možnost váže na vynaložení tzv. neobvyklých nákladů spojených v souvislosti s jednáním o smlouvě a ukončení smlouvy bez legitimního důvodu. Zda by měly být nahrazovány pouze takové náklady, je věcí spornou a mělo by asi spíše záležet na kvalifikaci jednání obou stran než jen na kvalitě a obvyklosti nákladů. Soud ovšem již dále nijak nespecifikuje rozsah práv a povinností, které obě strany zatěžují, ať už obecně v rámci předsmulvného stadia anebo konkrétního případu přerušeni vyjednávání. Nevěnoval tedy větší pozornost ani tomu, zda právě vyjednávání o uzavření smlouvy, poskytování informací a ostatní obchodní kontakty nezpůsobují posun v rozsahu práv a povinností obou stran, které by odůvodňovaly náhradu všech nákladů.

Ačkoliv ustanovení § 415 OZ je z tohoto pohledu flexibilní a vyžaduje zohlednění konkrétních okolností, bylo by vhodné zhodnotit ze strany roz-

hodovací praxe, zda není překročena běžná hranice zásady *neminem ledere* a nejedná se již o aplikaci zákazu poškozovat konkrétního partnera. Byť by se stále mohlo jednat o případ mimosmluvního závazku, jeho chápání by mělo blíže k smluvnímu vztahu a z něj plynoucím právům a povinnostem.

Právě situace, že smluvní strany mezi sebou navázaly užší obchodní kontakty může totiž znamenat posun v chápání rozsahu práv a povinností. Podobný posun je možné vidět i v německém právu, kdy *Schutzpflichten* ve smyslu § 241 BGB jsou vykládány pod vlivem aplikace § 311 odst. 2 BGB, tedy s ohledem na to, že mezi stranami existuje určitý zvláštní závazkový vztah. A také rakouské právo modifikuje povinnosti vyplývající z § 874 a § 878 AGBG v tom směru, že interakcí dvou účastníků právních vztahů vzniká určitá kvalifikovaná povinnost chování.

Vzhledem k tomu, že ustanovení § 415 OZ je v evropském srovnání do jisté míry unikátní a již obsahuje zásady, k nimž zmiňované právní řády dochází interpretací, lze se domnívat, že stejný posun, jaký německý a rakouský právní řád aplikují na speciální právní předpisy, je vhodné dovést i z ustanovení § 415 OZ.

Aplikace na případy: Jestliže *P* vyvolá u *A* dojem, že je připraven svůj dům prodat, a je mu tudíž zřejmé, že právě z tohoto důvodu bude chtít *A* dům navštívit, musí mu být zřejmé, že *A* může vynaložit určité účelné náklady, které by bez úmyslu dům koupit nikdy neučinil. Neoznámení skutečnosti že je dům již prodán tak vede zcela nepochybně k porušení povinnosti dle § 415 OZ ve vztahu k obchodnímu partneru. Podobně bude ale nutné kvalifikovat situaci, kdy *P* je již v takovém stadiu vyjednávání s třetí osobou, že uzavření obchodu s *A* je v podstatě nepravděpodobné.

Pokud škoda, kterou *A* utrpí při prohlídce domu je způsobena tím, že *C* neupozorní *A* na skryté nebezpečí, pak i zde dojde k aplikaci úpravy § 415 OZ, neboť bylo povinností prodávajícího upozornit na nebezpečí a zabránit vzniku škody. Skutečnost, že se tak nestalo jen díky opomenutí *C* by *P* odpovědnosti nemělo zbavovat, a to na základě ustanovení § 420 odst. 2 OZ. Je však otázkou, zda na nebezpečí má být upozorněna každá třetí osoba anebo se tento závěr vztahuje jen na osoby, s nimiž by byl *P* v užším vztahu díky vyjednávání o smlouvě. S ohledem na skutečnost, že v případě nebezpečí absolutním právům, kdy nastupuje deliktní odpovědnost subjektu, by se taková povinnost neměla omezovat na užší okruh účastníků právních vztahů, by i závěr v konkrétním případě měl být stejný. Tento příklad je právě v důsledku aplikace deliktní odpovědnosti v českém právu spíše předmětem úpravy deliktní než předsmulvní odpovědnosti.

(b) Odpovědnost za škodu při neplatnosti právního úkonu (§ 42 OZ, § 268 ObchZ)

V otázce aplikace § 42 OZ nebo § 268 ObchZ na problematiku předsmulvní odpovědnosti dospěl Nejvyšší soud k názoru, že za splnění podmínek je

použití obou ustanovení zcela odůvodněné. Ve vztahu k předsmulvní odpovědnosti reprezentované škodou způsobenou přerušením vyjednávání však soud zůstal rezervovaný.

Ve vztahu k oběma ustanovením občanského i obchodního zákoníku soud poznamenal následující: „Obchodní zákoník sice určuje podmínky, za nichž vzniká odpovědnost za neplatnost právního úkonu (§ 268 ObchZ) a za porušení povinnosti ochrany informací (§ 271 ObchZ), avšak dopad této právní úpravy je omezen jen na situace v odkazovaných ustanoveních předvídané. Totéž platí o úpravě odpovědnosti za neplatnost právního úkonu obsažené v ustanovení § 42 OZ. Odpovědnost za škodu způsobenou ukončením kontraktačního procesu, jako jeden z možných případů předsmulvní odpovědnosti, pak v žádném z výše uvedených právních předpisů, jejichž aplikace v daném případě přichází v úvahu, výslovně zakotvena není.“

Nejvyšší soud tedy v tomto konkrétním případě odmítl analogické rozšíření aplikace obou ustanovení i na situace, při kterých zahraniční právní řády uznávají existenci předsmulvní odpovědnosti. Podle jeho závěrů aplikace těchto ustanovení přichází v úvahu pouze a jen za podmínek stanovených v jednotlivých právních normách, a bude tedy třeba zkoumat, zda k naplnění podmínek dochází.

Nejzásadnějším závěrem Nejvyššího soudu je tedy odmítnutí analogické aplikace těchto ustanovení i na případy, kdy dojde v předsmulvním stadiu k vzniku škody, nespočívaly však v neplatném právním úkonu druhé strany, nýbrž toliko v nepokračování v jednání. Jestliže jeden účastník v rámci předsmulvních vyjednávání spoléhá na platnost právního úkonu druhé strany, který mu byl adresován, pak způsobení neplatnosti takového právního úkonu nebude vyvolávat konsekvence v podobě odpovědnosti na základě § 42 OZ či § 268 ObchZ. Zda je takový závěr zcela správný, může být předmětem diskuse. Jak totiž dovozujeme dále, je jedním z významných aspektů obou ustanovení informační povinnost vůči druhému subjektu a její porušení by mělo být sankcionováno.³³³

Je ale třeba přisvědčit uváděným závěrům Nejvyššího soudu, že text obou zmiňovaných ustanovení nedovoluje přílišnou variaci s jejich věcnou působností“ neboť v obou je jako podmínka jejich užití zmíněna neplatnost právního úkonu, která až následně vedla ke vzniku relevantní škody. Navíc vzhledem k tomu, že v daných případech není dotčena možnost domáhat se náhrady škody na základě ustanovení § 415 OZ, není takový závěr z hlediska institutu nepřeklenutelný.

Příkladem, na který by naopak aplikace § 42 OZ či § 268 ObchZ měla být nesporná, je situace zmiňovaná v rámci analýzy německého práva, tedy učinění nabídky na prodej určité věci, který je však druhou stranou akcepto-

³³³ Srov. kapitolu 9. 2.